

Forfatter: Aakjær, Jeppe

Titel: Bondens Tyende

Citation: Aakjær, Jeppe: "Bondens Tyende", i Aakjær, Jeppe: *Artikler og Taler. - 1919*, Gyldendal, 1918-19, s. 297. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-aakjaer04tom-shoot-workid57612/facsimile.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Artikler og Taler. - 1919

dent Linned, Gulvet overstrøet med Sengenalm. Ofte har Aflen fra Kreaturerne ved Siden af banet sig Vej under Dørtræet ind i Kammeret.

Der er slige Pestkuler, man byder de Folk at sove i om Natten, som har arbejdet sig trætte i Dagens Slid. Det er kun den mest uforsvarlige Efterladenhed og Ligeegyldighed for Tjenernes Vel, der bringer vore Gaardmænd til at opretholde dette System, for som oftest vilde Karlekammeret kunne sættes i Stand uden synderlig Bekostning og holdes i sømmelig Orden ved en Smule Villighed fra Husmoderens og Pigernes Side.

Om Husbonden selv skulde ligge derude — jeg gad vide, om der ikke snart vilde blive foretaget en Reparation. I hvert Fald forstår jeg ikke, hvor nogen kan forsvare for sin Samvittighed at lade Folk, der er afhængige af én, leve i Rum, der er ødelæggende for legemlig og moralsk Sundhed. Og vis mig et Karlekammer, som ikke er farligt for den menneskelige Sundhed!

Jeg spørger derfor: Er det ikke paa Tide, vi begynder at hygge lidt op i Karlekamret?

BONDENS TYENDE.

Tale i Kjøbenhavns liberale Vælgereforening 9. Decbr. 1904.

Mine Tilhørere!

Vi har her i Landet ca. 70,000 Bøndergaarde foruden et anseeligt Antal Proprietær- og Herregaarde. Enhver af disse Ejendomme er som et lille Enevoldsrige med selvstændig Herskerret. Ja ingen Indianerhøvding kan beherske sin Klan med større Uindskrænketthed end den danske Bonde der inde under de nikkende Piletræer behersker sin Gaard mellem de fire Markskjel. Den Lov, der befæster ham i al den Magtfuldkommenhed, er Tyendeloven, der giver ham saa at sige Hals- og Haandsret over sine Undergivne. Intet kan illustrere dette stærkere end den Tyendesag, der i disse Dage er kommen til os fra Bornholm. Ja det er, som om denne mishandlede Bornholmerdreng

har villet lægge sit blødende Lig foran Foden af den nylig besluttede Tyendekommission, og med Martyrens Fynd indprævie hvad der *kan* gaa i Svang og tilfades derude i de saa idylliske brede og velbyggede danske Bøndergaarde. Maa det være mig tilladt at erindre om, hvad der er kommen for Lyset i denne Sag. Jeg henholder mig her til et Referat i et af de store Hovedstadsblade; heri hedder det, at Husbonden havde, mens hans Tjenestdreng laa syg,

- 1) slaaet ham med Stokke og Høtyve,
- 2) sparket ham i Skridtet og paa Ryggen,
- 3) slaaet Hul paa hans Ben, saa Drengen ikke kunde rejse sig derefter,
- 4) ladet ham ligge i Lade og Lo, uden Seng eller Sengklæder, saa den syge Dreng ikke i et helt Aar havde været i Seng,
- 5) borttaget Hestedækkenet, som han brugte som Dync,
- 6) sultet den Syge,
- 7) nægtet at skaffe ham Læge,
- 8) krævet strengt Arbejde af ham, udskjældt ham og hundset ham ved alle Lejligheder,
- 9) pryglet ham, fordi han var saa svag, at han ikke kunde holde en Kalv,
- 10) kjørt ham fra Gaarden i dødssyg Tilstand,
- 11) sat ham af Vognen saa langt fra Bestemmelsesstedet (Dampere i Rønne Havn), at Drengen brugte 1 Time om at slæbe sig 750 Alen,
- 12) undladt at betale ham Løn.

Hertil kommer Vidnernes Forklaringer om

13) Drengens Tilstand: syge Ben, opsvulmet Underliv, forfærdelig almagret, blodspyttende, kraftløs, fuid af Utøj, blaa Øjne, Huller paa Krop og Ben.

Endvidere har vi Lægernes Erklæringer. Deres skarpe Fordømmelse af, at Husbonden ikke sørgede for rettidig Lægehjælp.

Deres Attester om: Et større Saar over venstre Knæ, større og mindre Saar paa højre Ben, paa Høften og Underlivet, hvilke Saar efter alt at dømme skyldtes ydre Vold.
— — Man har taget det Barns blødende Lig og lagt det

foran Rettens Dør, og den høje Ret ser paa ham over Skuldrene, mens den „bladrer i sin Lov omhyggelig“; og den har bladet Loven til Ende, men intet fundet, der berettiger til en Indskriden mod denne Husbond, og Retten maa slutte med at sige:

Tag dette Lig bort, begrav det, hvor I vil, gjør med det, som I vil; vi kjender ingen Paragraf, hvorefter her kan dømmes. Der skal mere til, forinden der kan rejses Strafansvar mod en dansk Husbond.

Saa barbarisk er da den nugældende Tyendelov. Nu er det langt fra min Mening at ville sige, at som denne Husbond er Flertallet af de danske Gaardmænd; men det skal ikke døiges, at de allerfleste Tjenestedrenge behandles slet, endda meget slet; enhver, der kjender sigt af Selvopievelser, kan ved, at der vanker mange Hug og Slag og Ribbensstød saavel paa Marken som hjemme i de mørke Baase. Til mine landlige Erindringer hører ogsaa denne om Tjenestedrengen, der fik Frygl ved Husgavien i Sommeraftenen, naar Kreaturerne var gaaet til Skade i Løbet af Dagen, og Husbonden efter endt Dagværk tog sin Hævn og Husbondsret. Disse Barneskrig vil ikke ud af min Erindring. De lød saa langt og hjælpeløst gjennem den duggede Nat og kastede Rædsel i saa mange andre Barnehjærter rundt om ved de maanelyse Husgavie.

Den, som har opholdt sig noget paa Landet, kan ikke have undladt at se den lille Fyr, der jager af Sted over Gjørder og Stubmarker med den tunge Tøjrekølle svingende over de smalle Skuldre, og Haaret, gult som en Kalkbørste, strittende bag ud under sin Las af en Hue.

Han gaar næsten altid og ømmer paa Fødderne, der er fulde af Revner og Buldenskab; thi for at komme hurtigt af Sted maa han kaste Træskoene; saa skjærer han Foden paa en Flintesten, faar et Søm eller en Torn drevet op i den, og for alt det Griseri, han altid lever i, baade naar han er vaagen og naar han sover, gaar der Betændelse i Saaret, som ingen tilser.

Den lille Tjenestedreng er den allerbekiægligste Skabning i Bondens Gaard; han bliver *altid* overanstrengt og misbrugt; hans Husbond søger at udnytte ham til det yderste, han holder ham hjemme fra Skolen og driver ham op af Sengen med Solen; han insuger tidlig Kariekamrets Raa-

hed; han er uden enhver Beskyttelse; hans Mor bor langt ude ved Mosen og ser ham kun en enkelt Gang, naar hun vover sig ind til Gaarden for at bede om en Krukke Mælk.

Saadan er da den mindreaariges Stilling paa Bondegaarden, hvorledes lever saa det voxne Tyende?

Jeg holder mig stadig til Livet i de mindre Gaarde. Her har Tjenestepigen om Sommeren en Arbejdstid fra Kl. 4 Morgen til henad halvelve Aften. Om Vinteren er Arbejdstiden maaske 1 Time kortere. Det er utroligt, hvor saadan en Pige maa slæbe. I Bjerringstiden maa hun naturligvis være med i Marken, og naar hun saa kommer hjem, maa hun ud at malke. Ved Bordet maa hun hjælpe med at sætte Maden frem, saa hun ikke en Gang faar Lov til at spise i Fred; naar Middagsmaden er spist, og Karlene gaar hen og ta'r sig en Lur, maa hun staa i Køkkenet og vaske op, før hun faar Lov at lægge sig; og hun maa op før Karlen for at smøre Mellemmad og tappe Øl paa Dunken for at komme lige saa tidlig ud af Gaardsleddet som han. I mange gammelidags Hjem havde hun end ikke et eget Kammer, men maatte ligge i Alkoven i Dagligstuen. Var der fremmede om Aftenen, som trak Tiden ud, kunde hun sidde Time paa Time og vente paa at komme i sin Seng, med mindre hun dristede sig til med Uldklokken om sine Ben at skrue sig ind bag Alkovens Gardin, hvad jeg ofte har set.

Siet saa lang er Arbejdstiden vel sjældent for Karlene med Undtagelse af Forkarlen, han, som passer Hestene; thi det er ret almindeligt, at han om Sommeren maa hjælpe sig med 4—5 Timers Søvn.

De fleste Tjenestefolk i de smaa Gaarde har tilmed ikke Søndager fri, i hvert Fald gaar hele Søndag Formiddag med til Arbejde for Husbonden. Saa er der en Rive, der skal have nye Tænder, saa er der et Par Træsko, der skal lappes for Børnene eller Madmoderen, saa er der Gaardens Stenbro, der skal fejjes; hertil kommer, at Mugningen af Hestestalden gjerne om Sommeren opsættes til Søndag Formiddag, saa før Kl. 12—1 er ingen Karl fri; og Pigerne — ja de faar overhovedet nødig Lov til — selv om Søndagen — at gaa længere bort, end at de ved Aften kan naa hjem at malke.

Hvad der ogsaa kan give en drilagtig Arbejdsforøgelse, er det Forhold, at disse Smaagaardsmænd er saa omhygge-

lige for deres Kreaturer, at de i Tilfælde af Kælvning eller Føling lader vaage ved dem om Natten, som hos andre Barsekoner. Naar nu saadan en Ko eller Griseso venter sig, maa Tjenestefolket ofte Nat paa Nat vaage ved Bæstet. Rent galt er det naturligvis, hvis det er et Føløg; jeg ved Exempier paa, at Husbønder har kommanderet deres Tjenestefolk til at sidde hos Øget i Stalden med den store Uldsax og gjøre Jordemoderpligt 14 Nætter, forinden Føllet kom, blot fordi Husbønden vilde have opdaget „Saar i Patten“. Jeg har selv siddet talrige Nætter hos slige Krikker og forbandet deres Afkom indtil tredje og fjerde Led; thi den Karl, der vaagede ved Nat, maatte ikke desto mindre passe sin Dont ved Dag.

Hvor søvende for Sjæl og Sanser er ikke et saadant endeløst Træleri. Og er man endelig kommen til Hvile, hvilken Søvn tror De, det er, man faar i et dansk Karlekammer, hvor Luften først maa passere igjennem den gjødningsfyldte Stald.

Vore Karlekamre er en national Skjændsel. Jeg har især bevaret Míndet om et, jeg saa i Begyndelsen af Marts 1890, da jeg var paa en Rejse i Herningegnen. Jeg var kommen til en Gaard, hvor jeg hørte, at Karlen laa syg, og jeg fik opspurgt, hvor han laa. Jeg gik hen til Stalden, der var snæver og frygtelig skidden. Gjennem en Laage paa Klem skintede jeg i Halvmørket et ungt fregnet Ansigt. Det var den syges. Jeg kantede mig ind ad den aabne Dør og stod nu i Gaardens saakaldte Karlekammer. Snese af Gange havde jeg forhen staaet i den Slags Rum, men aldrig havde jeg saa stærkt som i dette Øjeblik følt det oprørende i at lade Mennesker ligge i slige Kuler; thi hvor var det dog, man havde lagt denne syge Dreng, der laa og hev efter Vejret med de magre udtærede Lemmer let kjendelige under det lasede Dynevaar! Her hvor Dyrene stod og svinede og stank til alle Sider, mens et Par Kalve ustandselig piskede deres skidne Haler ind mod hans Dør. Rummet var grænset af fra Stalden ved to Lørvægge, som Dyrene hist og her havde brudt Hui i, blandt andet manglede en Del af Muren over Dørkarmen; Døren, der bestod af uhøvlede, møgbejorte Fjæl, kunde aldeles ikke lukkes. Væggene var uden Kalk, Loftet dannet af løstsiddende, adskilte Lægter med Halm over, som Mus og Ælde havde smuldret; den

syge fortalte, hvad Kval det voldte ham, naar man var oppe paa dette Hjald at ride Foder ned; for saa dryssede det ned i hans Ansigt med Avner og Støv og Museskaar, saa det ikke var til at holde ud. Gulvet derinde var den bare, klamme Jord, der drev af Fugt og Urenhed og for Tiden var oversøjet af den syges Harkklatter. Den Smule Lys, Kamret modtog, stjal sig besværligt ind ad en halv Kærm Vindu, i hvilke endda en Rude var ituslaaet og Hullet atter stoppet med et Par gamle Buxer. Et Klædeskab, der stod og dingiede mod den ene Væg, og fra hvis øverste Del skidne Skjorter hang ned, optog det meste af Rummet. Her i dette modbydelige Hul laa nu Karlen paa 6te Uge. Hans Sygdom var en stærk fremskreden Lungetuberkulose. Manden, i hvis Gaard jeg fandt dette Kammer, var meget agtet i sin Egn; han var bl. a. Formand for Stedets Foredragsforening. Hans Naboer og Standsfæller vilde intet kunne bebrejde ham; for deres Karlekamre var ligesaadan, saa langt min Iagttagelse rakte. Man vil hævde, at det siden er bleven bedre. Bl. a. skal den flydende Gjødning nu ikke som den Gang danne Dam foran Karlekammerdøren. Og det er vistnok rigtigt. Bønderne holder nu formeget af deres Gjødning til, at de skulde lade Folkene flyde i den i Karlekamret; med denne ene Undtagelse er Forbedringen af disse Rum saa godt som ingen. Endnu ligger de som oftest klods op ad Kreaturerne; endna hersker, hvor der er flere Karle paa Gaarden, det fordærvelige, smittefarlige Dobbeltsergesystem; Lagnerne skiftes yderst sjældent; Rummet har ingen Kækkelovn, ringe Lys, ingen Lampe, ingen Servante, ikke saa meget som et Vaskefad. Enhver Smule Hægning maa Karlen besørge ved Vandtruget ude ved Gaardbrønden eller ved en Spand i Stalden.

Og Pigens Kammer er — naar hun har noget — ikke syndertligt bedre, endda hun som oftest bor inde i Stuehuset under Tag med Husbond og Madmor. Hvor ofte vil man ikke finde Pige-kamret i en Krog under Trappen eller i et afsides Hjørne af Huset. Altid med saa lidt Albuerum som muligt; ofte er Pigens Kammer endda tillige Oplagsrum for Garn og Uld og Husgeraad af mange Arter.

Bonden undskylder næsten altid disse Rums Mangler med det ene Udtryk: „Tho de skal jo da bare sove der!“

Kosten er vel nok efter Kjøbstadfordringer de fleste Ste-

der sløj, men dog betydelig bedre end for en halv Snes Aar siden — især hvor Husbonden selv præsiderer for Bordenden. Kosten paa Landet lider dog meget af Ensførmighed; der vanker saa lidt forskt; Øllet er ait for ofte — især om Sommeren — hvinende surt; dertil kommer, at de nødig bager uden hver tre Ugers Dag; thi „det nybagte Brød er saa udrujt“, hedder det. Det sure Øl og det tunge Brød er sikkert ikke uden Skyld i al den Mavekatarr, hvoraf vor Bondestand er saa hjemsøgt.

Endnu skal jeg omtale Arbejdsrisikoen paa Landet. De fleste har den fejlagtige Opfattelse, at Livet paa Landet er saa langt tryggere end i Byerne. Det er min Erfaring, at en Tjenestekarl paa Landet er maaske endda fuldt saa meget udsat for at lide Brud og Bræk paa Liv og Lemmer som en Fabrikarbejder. Denne sidste har som oftest kun en og samme Maskine at betjene og omgås, mens en Tjenestekarl maa fække fra det ene til det andet; Maskindriften bliver mere og mere almindelig i Landbruget; og mens Maskinen i Byerne altid betjenes af øvede Folk, sætter man paa en Bondegaard tankeløst næsten enhver som helst til at betjene en Tærskemaskine, en Slaamaskine eller en Hestegang. Hvor ofte hører vi da ikke ogsaa om skrækkelige Ulykker fra Landet maaske især fra de nu saa gængse Vindmotorer, som i Vestjylland findes paa hveranden Bondelade. Naar vi ikke saa ofte hører om Ulykker fra Landet som fra Byen, ligger det i, at Kontrolten ikke er saa skarp derude som herinde; enhver Ulykke i Hovedstaden bliver omhyggelig noteret og sküdret i Bladene, mens det er de færreste af lignende Begivenheder paa Landet, der kommer udenfor den snævrere Kreds. Men de Ulykkestilfælde, der sker ved gale Heste, Løbskjerler, Maskiner af alle Arter, Motorer og Møleværker, Brønd- og Mergelgravning for ikke at tale om gale Tyre etc., de staar i Antal næppe under, hvad der sker paa Fabriksumraadet.

Hvor ofte maa ikke en Tjenestekarl ofre haade en Finger og mere til et af Bondens mange glubske Dyr og Maskiner; Gud ved, om der er en eneste Tjenestekarl, der ikke har Ar og Skrammer efter sin Gjerning. Da jeg forleden taite om Tyendesagen i en lille Forening af Studenter, var der i denne lille Flok tre — alle forhienværende Tjenestekarle — der havde faaet deres Smøre i Landbrugsmaskiner;

en havde faaet Skulderen knust i et Tørskeværk, en anden havde mistet en Finger i Hakkelsesmaskinen, en tredje — jeg selv — var sluppet med en større Flænge. Naar det staar saadan til blandt Bondestuderter, hvilket Billede vilde der saa ikke være fremkommet i en Forsamling af Mænd, der havde gaaet ved Bønderarbejdet gennem en endnu længere Aarrække.

Herned har jeg peget paa de mest iøjnefaldende Ska-vanker ved Tyendeforholdet paa Landet.

Det, som vi da maatte forlange af Lovgivningsmagten, var, 1) en større Beskyttelse af de smaa Tjenestedrenge, Opsigt med, at de fik mere Søvn og Skolegang. 2) en Indskrænkning af baade Børnenes og det voxne Tyendes Arbejdsid, helt kontraktmæssig fastsat, saa at Tyendets Fritid ikke blev en Naade, men en Ret. 3) en Sundhedsvedtægt for Landet, der bl. a. drog Ornsorg for, at Karlekamret flyttedes fra Stalden ind i Beboelseshuset, og afskaffede de smittefarlige Dobbeltsege. 4) skulde Søndagen absolut være Fridag for Tyendet. 5) Arbejderforsikringen udstrækkes til ogsaa at gjælde Landarbejdet. 6) der indføres en kortere Opsigelsesfrist, og Tyendet gives friere Hænder til Oprettelse af Tyendeforeninger.

Bondegaarden har hidtil været et Enevoldsrige; den burde herefterdags øve sig i Rollen som indskrænket Monarki og skjænke dem Medbestemmelsesret, der gjør alt Slidet og Støbet.

Det er jo nu allerede besluttet, at vi skal have en Tyendekommission; lad der blive Blæst om denne Kommission, lad først og fremmest Tyendet selv faa Ordet, og overlad ikke denne Sag alene til Provinsens Redaktører, der allerede har begyndt skrævende at træde foran Hoben for at værge om Gaardmandsabonnementerne. Om Tyendet paa Landet ved Dhrr. Provinsredaktører gennemsnitlig lige saa meget som om Maanebeboerne.

Som sagt: Lad der blive Blæst om denne Sag, selv om Hatten ved samme Lejlighed skulde ryge af en og anden Husbond. Lad os snarligt faa Tyendeloven til Revision, skjønt endnu hellere til Kassation, og lad dem blive sprængte de Jærnrammer, der ligger som snørende Gjord om en stor, evnerig Stand. Lad os ikke længere i et saakaldt demokratisk Land finde os i Love, der forsvarer saa barbariske Handlinger, som dem der er komne for Lysset ved den bornholm-